

УДК 371.13:378:372.4

Оксана Титунь

ДОСЛІДЖЕННЯ МОТИВАЦІЙНО-ЦІННІСНОЇ СКЛАДОВОЇ ГОТОВНОСТІ СТУДЕНТІВ ДО ВИХОВНОЇ РОБОТИ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

У статті авторка досліджує професійно-педагогічну підготовку майбутніх учителів до виховної роботи з молодшими школярами, а саме мотиваційно-ціннісну складову готовності до неї. Мотиваційно-ціннісну складову автор розуміє як комплекс професійно-особистісних якостей, що зумовлює формування професійного мислення педагога та впливає на здатність здійснювати виховну роботу з дітьми. Статистично опрацьовані данні опитування студентів щодо їх готовності до виховної роботи представлені в статті.

Ключові слова: підготовка, виховна робота, мотиваційно-ціннісна складова, ідеал, опитувальник.

В статье автор исследует профессионально-педагогическую подготовку будущих учителей к воспитательной работе с младшими школьниками, а именно её мотивационно ценностную составляющую, которую автор понимает, как комплекс профессионально-личностных качеств, которые формируют профессиональное мышление педагога, что способствует умению проводить воспитательную работу с детьми. Статистически обработанные данные опроса студентов об их готовности к воспитательной работе представлены в статье.

Ключевые слова: подготовка, воспитательная работа, мотивационно ценностная составляющая, идеал, опрос.

The article deals with professional training of future primary school teachers to educational work with pupils. The author analyses the motivational and value component of readiness to educational work. According to the author, it is a complex of professional and individual traits which helps to build up a professional way of thinking. The author considers the mentioned component to be the dominant one in the teaching practice. Modern professional training of future primary school teachers is analyzed on the basis of well-known questionnaires and methods. Statistical data of students' surveys to do educational work with pupils is demonstrated in the article.

Key words: professional training, educational work, motivational and value component, ideal, survey.

Оновлені концептуальні положення щодо професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів до виховної роботи передбачають формування вміння самостійно й цілеспрямовано створювати власний виховний потенціал. Його успішність уможлиблюють умови відповідного

розуміння вчителем такого виховного засобу, як позакласна виховна робота.

Об'єктивна ситуація зумовлює доцільність пошуку нових підходів у підготовці майбутніх учителів до позакласної виховної роботи з молодшими школярами з урахуванням вимог сучасних шкіл України.

Теорія і методика виховної роботи в початковій школі представлена в роботах Л. Болотіної, Т. Дем'янюк, Н. Казакової, С. Карпенчук, Б. Кобзаря, Н. Кудикіної, С. Мартиненко, В. Омеляненко, Г. Пустовіта, М. Сметанського, Г. Тарасенко та ін. Педагогічна наука особливого значення надає професійній підготовці вчителів початкових класів. Фахова готовність майбутніх учителів до виховної діяльності стала об'єктом дисертаційних робіт С. Барановської, О. Демченко, О. Дубасенюк, І. Казанжи, Г. Кіт, С. Лавриненко, С. Литвиненко, Б. Нестеровича, О. Отич, Н. Савченко, З. Сироти, А. Степанко, Г. Троцко, О. Філіпп'євої, Л. Хомич, Г. Шаха, Г. Шпиталевської та ін. Підготовку майбутніх учителів до виховної діяльності досліджували в таких напрямках: готовність до здійснення національного виховання, до виховної роботи засобами народознавства на матеріалі пісенного фольклору, до створення виховних ситуацій, до музично-виховної та самоосвітньої діяльності, до естетичного виховання, до фізичного виховання, до валеологічного виховання, до економічного виховання, до правовиховної роботи.

У статті розглянемо стан мотиваційно-ціннісної складової готовності майбутніх учителів до позакласної виховної роботи з молодшими школярами.

Процес становлення майбутнього вчителя-професіонала включає вибір професії з урахуванням власних можливостей і здібностей. Переконані, що вибір професії, до якої людина має найбільше хисту, з урахуванням індивідуальних психологічних особливостей впливає на формування професійної мотивації та задоволення своєю працею. Із цього приводу Г. Васянович зазначає, що учитель, який працює за покликанням, завжди відчуває потребу в позитивних результатах своєї праці, що зумовлює спрямування його мислення, почуттів, волі, усвідомлення мети, мотивів [1, с. 213]. Водночас А. Мудрик стверджує, що багато таких, хто міг би стати справжнім учителем, обирають інші життєві шляхи, і так обкрадають себе, своїх учнів і ціле суспільство [6, с. 5].

У дослідженні було опитано 1518 студентів педагогічних факультетів Мукачівського державного університету, Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, Луганського національного університету імені Тараса Шевченка та Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Задля одержання інформації про мотиваційну готовність студентів до виховної роботи було проведено групові зрізи. Так, тест профорієнтації було проведено за методикою «Диференціально-діагностичний опитувальник», яка має на меті відбір на різні типи професій згідно класифікації типів професій Є. Клімова [5, с. 220]. Зміст методики:

досліджуваний повинен у кожній із 20 пар запропонованих видів діяльності вибрати лише один. Над запитаннями не слід довго думати.

Лист відповідей дав змогу підрахувати кількість знаків «+» у кожній із 5-ти колонок, що відповідає певному типу професій: 1-а – «людина – природа», 2-а – «людина – техніка», 3-я – «людина – людина», 4-а – «людина – знак», 5-а – «людина – художній образ».

Після опрацювання даних тестування було встановлено, до якого з п'яти типів професій мали здібності наші респонденти: 1) «людина-природа» – усі професії, які пов'язані з рослинництвом, тваринництвом та лісовим господарством; 2) «людина-техніка» – усі технічні професії; 3) «людина-людина» – усі професії, які пов'язані з обслуговуванням людини; 4) «людина-образ» – усі творчі спеціальності; 5) «людина-знак» – усі професії, що пов'язані з лічбою цифр та літерними знаками, зокрема й музичні спеціальності.

Результат опитування свідчить, що 17,9 % респондентам слід обрати творчі спеціальності; 10,3 % слід обрати професії, що пов'язані з розрахунками, цифровими та буквеними знаками, а також музичні професії; 48,2 % опитуваним слід обрати професії, пов'язані з обслуговуванням та спілкуванням; 9,4 % – технічні професії; 14,2 % – професії, що пов'язані з рослинництвом, тваринництвом та лісовим господарством.

Отож опитування свідчить, що більшість студентів, вступивши до вищого педагогічного навчального закладу, зробили свій вибір керуючись інтринсивною мотивацією. Дослідження свідчать, що саме інтринсивна мотивація позитивно впливає на підвищення ефективності праці, зростання рівня успішності навчання, появу психологічного комфорту [4].

Із метою отримання інформації про характеристики мотиваційної готовності нами було використано методику Є. Ільїна «Мотиви вибору діяльності викладача» [2, с. 463]. Її мета – якісний аналіз мотиваційної структури педагогічної діяльності та виявлення найбільш значущих причин обрання професії педагога. Респонденти оцінювали запропоновані мотиви за 10-бальною шкалою.

Результати оцінювання наступні: більшість студентів високо оцінюють значення педагогічної діяльності, відповідно основними мотивами вибору професії стали усвідомлення корисності своєї діяльності, важливості навчання та виховання молоді – середній бал становив $(7,91 \pm 0,34)$, а також прагнення до самовираження й творчої роботи $(7,97 \pm 0,34)$. За даними досліджень, студентів вирізняє високий ступінь інтересу до педагогічної діяльності $(8,94 \pm 0,23)$ та велике бажання передати свої знання й досвід $(8,56 \pm 0,27)$.

Стрижнем мотивації виступають ціннісні орієнтації, які водночас є змістовим наповненням особистості та її життєвої концепції. Усвідомлюючи той факт, що цінності є критерієм самооцінки та подій, ми намагалися з'ясувати місце базових цінностей особистості в структурі цінностей майбутніх учителів початкової школи. Із цією метою було використано адаптовану методику Ш. Шварца для вивчення цінностей

особистості [3]. Згідно з теорією науковця, цінності особистості існують на двох рівнях: рівень нормативних ідеалів та індивідуальних пріоритетів, тому опитування здійснювали на відповідних рівнях.

Перший рівень стабільний, відбиває уявлення людини про те, як слід чинити і визначає життєві принципи поведінки. Другий рівень залежить від зовнішнього оточення, від групового тиску та вчинків людини.

Опитувальник складається з двох частин: «Огляд цінностей» та «Профіль особистості». Перша частина («Огляд цінностей») містить у собі два списки слів загальною кількістю 57 цінностей. У першому списку вміщено термінальні цінності у вигляді іменників. У другому – інструментальні цінності у вигляді прикметників. Використовуючи шкалу відміток від -1 до 7, пропонували оцінити ступінь важливості кожної цінності як провідного принципу життя. Чим вищий номер (-1, 0, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7), тим більш важлива цінність.

Друга частина опитувальника («Профіль особистості») складалась із 40 описів людини відповідно до десяти цінностей. Використовуючи шкалу з п'яти позицій, потрібно подумати наскільки кожна людина є схожою (не схожою) до того, кого опитують.

У дослідженні було опитано 1518 студентів педагогічних факультетів та 185 учителів початкових класів шкіл Івано-Франківської та Тернопільської областей.

Для кожної групи опитуваних на рівні нормативних ідеалів та на рівні індивідуальних пріоритетів було підраховано середній бал для кожного з 10 типів цінностей. Середні показники дозволили встановити співвідношення між значущістю цінностей у різних групах опитуваних. Ранги від 1 до 3 присвоєні тим цінностям, які характеризуються високим значенням для даної груп. Ранги від 7 до 10, навпаки, вказують на цінності з низьким значенням для досліджуваних.

Результати обчислення середніх показників та ранжування представлено в Табл. 1.

Таблиця 1

Середні показники та ранги значущості типів цінностей на рівні нормативних ідеалів

Типи цінностей	Вибіркові сукупності							
	Студенти 1–3 років навчання		Студенти 4–5 років навчання		Учителі		Вибірка в цілому	
	сер.знач.	ранг	сер.знач.	ранг	сер.знач.	ранг	сер.знач.	ранг
Конформність	5,04	3	5,10	3	3,96	5	4,77	4
Традиції	4,75	6	4,63	7	2,64	8	4,11	7
Доброта	3,15	9	5,42	1	4,78	2	5,25	1
Універсалізм	4,83	5	4,76	5	4,04	4	4,58	5
Самостійність	5,28	2	5,13	2	4,10	3	4,89	3
Стимуляція	3,90	8	3,76	8	2,03	10	3,32	8

Гедонізм	5,44	1	3,02	9	2,10	9	3,12	10
Досягнення	4,93	4	4,66	6	3,59	7	4,39	6
Влада	3,10	10	2,97	10	3,66	6	3,20	9
Безпека	4,74	7	4,81	4	4,99	1	4,90	2

Дані емпіричного дослідження свідчать про те, що «ядро» ціннісної свідомості сучасних студентів залежить від вікового чинника. Так, основні нормативні цінності для студентів I–III курсів складають категорії «гедонізм», «самостійність» і «конформність», середні значення яких становили 5,44 ($\pm 0,18$), 5,28 ($\pm 0,13$) та 5,04 ($\pm 0,17$) бали. До числа цінностей «структурного резерву», які можуть переміщатися до складу «ядра» або на «периферію», відносяться «досягнення» ($4,93 \pm 0,26$), «універсалізм» ($4,83 \pm 0,16$) і «традиції» ($4,75 \pm 0,24$). «Периферія» включала такі незначущі цінності, як «безпека» ($4,74 \pm 0,19$), «стимуляція» ($3,90 \pm 0,27$), «доброта» ($3,15 \pm 0,18$) та «влада» ($3,10 \pm 0,31$). Пояснюємо це тим, що для студентів початкових курсів характерним є прагнення бути автономними, самостійними та отримувати насолоду від життя. Традиції як ціннісні орієнтації особистості детермінують соціальну поведінку і є шляхом передачі етнічних знань. Однак дослідження свідчить, що традиції не є значущою цінністю для студентів, що виявляє тенденцію до втрати етносами своїх традицій.

Вивчення ціннісних переваг педагогів свідчить про те, що на рівні ідеалів значущими є цінності «безпеки» ($4,99 \pm 0,13$), «доброти» ($4,78 \pm 0,15$) і «самостійності» ($4,10 \pm 0,15$), а менш значущими – «досягнення» ($3,59 \pm 0,17$), «традицій» ($2,64 \pm 0,16$), «гедонізму» ($2,10 \pm 0,21$) і «стимуляції» ($2,03 \pm 0,23$).

Для визначення рівня індивідуальних пріоритетів використовували таку систему оцінювання відповідей респондентів: «дуже подібний на мене» – 4 бали, «подібний на мене» – 3 бали, «деякою мірою подібний на мене» – 2 бали, «трохи подібний на мене» – 1 бал, «не подібний на мене» – 0 балів, «зовсім не подібний на мене» – (–1) бал.

Результати обробки показників індивідуальних цінностей студентів та педагогів подано в Табл. 2.

Таблиця 2

Середні показники та ранги значущості типів цінностей на рівні індивідуальних пріоритетів

Типи цінностей	Вибіркові сукупності							
	Студенти 1–3 років навчання		Студенти 4–5 років навчання		Учителі		Вибірка в цілому	
	сер.знач.	ранг	сер.знач.	ранг	сер.знач.	ранг	сер.знач.	ранг
Конформність	2,01	4	1,82	5	1,93	6	1,91	5
Традиції	1,83	7	1,65	6	1,73	7	1,72	7
Доброта	1,66	8	2,19	2	2,63	1	2,16	2

Універсалізм	2,04	3	2,00	3	2,24	3	2,07	3
Самостійність	2,54	1	2,37	1	2,54	2	2,47	1
Стимуляція	1,92	5	1,96	4	1,95	4	1,94	4
Гедонізм	2,27	2	1,63	7	1,52	9	1,79	6
Досягнення	1,63	9	1,61	8	1,56	8	1,60	9
Влада	0,68	10	0,65	10	0,75	10	0,69	10
Безпека	1,81	6	1,30	9	1,94	5	1,63	8

Узагальнені результати дослідження середніх показників значущості типів цінностей на рівні поведінки студентів старших курсів засвідчили, що найбільш значущими є «самостійність» – $(2,37 \pm 0,17)$ балів, «добродота» – $(2,19 \pm 0,20)$ балів та «універсалізм» – $(1,99 \pm 0,13)$ балів. Менш важливими є «стимуляція» – $(1,95 \pm 0,23)$ балів, «конформність» – $(1,82 \pm 0,16)$ балів та «традиції» – $(1,65 \pm 0,14)$ балів. Неважливими є такі цінності як «традиції» – $(1,65 \pm 0,14)$ балів, «гедонізм» – $(1,63 \pm 0,18)$ балів, «досягнення» – $(1,61 \pm 0,12)$ балів та «влада» – $(0,65 \pm 0,15)$ балів.

Отже, майбутній вчитель – це особа, яка володіє низкою цінностей, які дозволяють бути справжнім вихователем, провідником значущих ідей. Однак проблему вбачаємо в тому, що саме таким провідником він зазвичай не є: його ідеали не впливають на вихованців, а цінності, якими він керується в повсякденні, прямо протилежні цінностям учнів.

Результати аналізу показників значущості на рівні індивідуальних пріоритетів і показників значущості на рівні нормативних ідеалів свідчать про складність, багатосторонність і тривалість впливу цінностей педагога й педагогічного колективу на цінності студентів-майбутніх учителів. Наведеними даними підтверджено необхідність підвищення якості підготовки майбутніх учителів до організації виховної роботи в початковій школі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Васянович Г. П. Педагогічна етика : навч. посіб. / Г. П. Васянович. – К. : Академвидав, 2011. – 256 с.
2. Ильин Е. П. Мотивация и мотивы / Е. П. Ильин. – СПб. : Питер, 2002. – 512 с.
3. Карандашев В. Н. Методика Шварца для изучения ценностей личности: концепция и методическое руководство / В. Н. Карандашев. – СПб. : Речь, 2004. – 70 с.
4. Климчук В. О. Методика дослідження внутрішньої мотивації / В. О. Климчук, В. В. Горбунова // Практична психологія та соціальна робота. – 2011. – № 2. – С. 11–15.
5. Лучшие психологические тесты для профотбора и профориентации. – Петрозаводск : Изд-во «Петроком», 1992. – 318 с.
6. Мудрик А. В. Учитель: мастерство и вдохновение. Книга для старшеклассников / А. В. Мудрик. – М. : Просвещение, 1986. – 160 с.